

TOT DESPRE DATA ÎNTEMEIERII HISTRIEI

Rezultatele cercetărilor din ultimii ani de la Histria, atât în incinta cetății, cât și pe terenul din imediata ei apropiere, în partea de vest, ne-au permis să reexaminăm cu un ochi mai critic cele expuse de noi într-o lucrare precedentă ¹ și, pe de altă parte, să îmbogățim cu date noi cele schițate prudent cu șase ani în urmă. O sintetizare a rezultatelor cercetărilor din perioada 1957—1962 este — credem — necesară, pentru aceia care vor urmări și în prezenta notă punctul nostru de vedere.

Săpăturile pe care le-am efectuat la Histria în perioada menționată pe terenul de lângă cetate, în partea de vest, au avut drept obiectiv să urmărească întinderea stratului arhaic, cu cele trei nivele ale sale, strat descoperit în anul 1956 ². Delimitarea stratului respectiv, care a însemnat totodată și delimitarea spre sud, vest și nord-vest a așezării arhaice histriene, în zona numită în chip convențional *extramuros* a făcut posibilă datarea stratului arhaic între sfârșitul veacului al VII-lea — sfârșitul veacului al VI-lea î. e. n. și a stabilit raportul cronologic dintre zona *extramuros* și cetatea propriu-zisă. Sîntem deci în măsură să afirmăm că Histria arhaică (cetate + teritoriul din vest) îngloba, afară de insula stîncoasă, o suprafață de circa 30 ha desfășurată pe un ținut țesut din ochiuri de mare și grinduri ³. Brațul de apă care despărțea insula de continent era, probabil, puțin adînc, deoarece depunerile aluvionare au legat-o cu continentul într-o perioadă postarhaică relativ scurtă ⁴. Cît privește raportul cronologic dintre cetate și terenul *extramuros*, prin materialul arheologic ceramic

¹ S. Dimitriu et M. Coja, *La céramique archaïque et les débuts de la cité pontique d'Histria*, în *Dacia*, N.S. II, 1958, p. 69 — 92.

² Vezi, în această privință rezultatele săpăturilor expuse în rapoartele preliminare de săpături din: *Materiale*, IV, 1957, p. 24—55; *Materiale*, V, 1959, p. 296—303; *Materiale*, VI, 1959, p. 280—289; *Materiale*, VII, 1960, p. 243—255; *Materiale* VIII, 1962, p. 397—415; *Materiale*, X (în pregătire).

³ După considerațiile lui P. Coteț, *Cîteva date asupra evoluției paleogeografice cvalternare a regiunii litorale, Istria*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 427.

⁴ Martor zidul de incintă elenistic din valul al III-lea.

cel mai vechi s-a dovedit că ambele zone stau, la data întemeierii orașului, pe același plan cronologic, ultimul sfert al secolului al VII-lea î. e. n.

În articolul *Autour de la date de fondation d'Histria* (în *SC*, 4, 1962, p. 49—69) P. Alexandrescu pornind de la articolul nostru, citat în rîndurile de mai sus, reia problema datei întemeierii Histriei, optînd, pe baza interpretării celui mai vechi material arheologic histrian, pentru valabilitatea izvorului Eusebios, care plasează începutul acestei colonii milesiene în anul 657 î. e. n. P. Alexandrescu referă această dată la cetatea propriu-zisă, acordîndu-i o anterioritate de circa 30 de ani față de primul nivel arhaic de pe „platou”⁵.

Materialul arheologic — respectiv ceramic — provenit din vechile și noile săpături, reconsiderat de P. Alexandrescu în vederea tezei sale, este următorul :

1) Ceramică „rodiană” A (*middle wildgoat style*), datată între anii 630 și 600 î. e. n.⁶.

2) Boluri cu păsări, datate între 650 și 620 î. e. n.⁷.

3) Ceramică „ioniană” curentă, datată între 650 și 625 î. e. n.⁸.

4) Ceramică posibil „ioniană”, nedeterminată mai strîns, 620—600 î. e. n.⁹.

5) Ceramică probabil atică, 620—600 î. e. n.¹⁰.

6) Ceramică rodiană, mijlocul secolului al VII-lea î. e. n.¹¹.

7) Ceramică corintiană, 650—620 î. e. n.¹².

Toate categoriile enumerate mai sus se datează deci, după autor, în a doua jumătate a secolului al VII-lea î. e. n., începînd chiar cu jumătatea secolului. În ceea ce ne privește, revizuirea acelorși loturi ceramice ne-a impus următoarele datări :

1) Ceramică „rodiană” A : ultimul sfert al secolului al VII-lea î. e. n.¹³.

2) Bolurile cu păsări, spre sfîrșitul secolului al VII-lea î. e. n.¹⁴.

⁵ *Op. cit.*, p. 63.

⁶ *Ibidem*, p. 54—56 nr. 1—9.

⁷ *Ibidem*, p. 56, nr. 10—22.

⁸ *Ibidem*, p. 56—57, nr. 23—25.

⁹ *Ibidem*, p. 58, nr. 26.

¹⁰ *Ibidem*, p. 58, nr. 27.

¹¹ *Ibidem*, p. 58—59, nr. 28—43.

¹² *Ibidem*, p. 59, nr. 44.

¹³ Fragmentul de farfurie (vezi P. Alexandrescu, *op. cit.*, nr. 1, fig. 2/1) căruia i se pune datarea 630—615, prin comparație cu oinochoia din Zürich, se apropie stilistic mai degrabă de oinochoia din British Museum, datată între 625 și 600 î. e. n. (R. M. Cook, *Greek painted pottery*, Londra, 1960, pl. 30/b). De această oinochoe mai putem apropia fragmentul de deinos, ilustrat de M. Lambrino, în *Les vases archaïques d'Histria*, București, 1938, fig. 217. = P. Alexandrescu, *op. cit.*, nr. 2, precum și fragmentul de farfurie din *Histria*, I, fig. 233, pe care autorul nu-l ia în considerație ; cit privește fragmentele de farfurii cu picior înalt din *Vases archaïques d'Histria*, fig. 258—260 = P. Alexandrescu, *op. cit.*, nr. 3—5, datate, *ibidem*, 620—600 î. e. n., seria acestora se îmbogățește cu exemplarul descoperit pe „platou” (*Histria*, I, fig. 239, exemplar neconsiderat de autor). Dintre fragmentele de oinochoai, *Vases archaïques d'Histria*, fig. 242—243 = P. Alexandrescu, nr. 6—8 și datate, *ibidem*, 620—600 î. e. n., fragmentul nr. 6 este nesigur „rodian” (cf. R. M. Cook, recenzie la *Vases archaïques d'Histria*, în *JHS*, 1939, p. 149 : „like aeolian”).

¹⁴ Bolurile cu păsări de la Histria sînt încadrate de P. Alexandrescu în perioada de virf a circulației acestei categorii ceramice (vezi *supra* n. 7). Dar anumite elemente de formă și de

3) Ceramica „ioniană” curentă, a doua jumătate a secolului al VII-lea î. e. n.¹⁵.

4) Ceramica posibil „ioniană”, datarea conferită de P. Alexandrescu.

5) Ceramica probabil atică, datarea conferită de P. Alexandrescu.

6) Ceramica rodiană, nesigur rodiană și nesigur geometrică tirzie¹⁶.

7) Ceramica corintiană, nesigur provenită de la Histria¹⁷.

Bilanțul cronologic al categoriilor ceramice enumerate mai sus este deci următorul : cele 44 de exemplare luate în considerare de P. Alexandrescu alcătuiesc o grupă databilă în ultimul sfert al secolului al VII-lea î. e. n.¹⁸ (afară de categoria presupusă rodiană, care poate fi mai târzie), iar rezerva pe care însuși autorul și-o impune față de valoarea documentară a lotului vechi de ceramică¹⁹, nepublicat, ne ajută să nu mai

decor de pe bolurile de la Histria sint comune numai bolurilor tirzii : piciorul echinoid, benzile de pe corp dispuse în raze, combinațiile de păsări și rozete, benzile policrome de pe partea interioară a pereților (vezi considerațiile lui R. M. Cook, *Greek painted pottery*, p. 117). Apariția bolurilor cu păsări în nivelul I arhaic histrian din zona de vest a cetății, asociate cu exemplare „*midle rhodian*” din ultimul sfert al sec. VII, confirmă, prin stratigrafie și context, datarea lor pe considerațiile stilistice expuse mai sus.

¹⁵ Cu privire la cupa din *Vases archaïques d'Histria*, fig. 50 = P. Alexandrescu, nr. 23, considerăm că i s-a conferit o datare mult prea urcată (către 650 î. e. n.), deoarece înseși analogiile folosite de autor (p. 56, nr. 2) sint incadrabile în perioada 650 — 600 î. e. n. Analogiile acestea sint : 1) M. A. Hanfmann, *On some eastern greek wares found at Tarsus, Studies presented to Hetty Goldman*, 1957, fig. 12 ; 2) R. D. Barnett, Mersin, *The greek pottery*, în *LAA*, XXVI, 3—4, 1940, pl. LXXIX/9 (greșit citat pl. 19/9 de P. Alexandrescu), exemplar descoperit în nivelele IIB—III, ultimul cu material din sec. VII—VI î. e. n. (*ibidem*, p. 99/3) ; 3) Fr. Villard—G. Vallet, *Megara Hyblaea în MéI Rome*, 1955, p. 18, nr. 2 și pl. 19. De asemenea comparația cu profilul cupei din Samos, ilustrată în *AthenMitt*, 1957, pl. 69/3, nu ni se pare determinantă pentru fixarea cronologiei cupei din *Vases archaïques d'Histria*, fig. 50, întrucît cupa din Samos, descoperită într-un complex închis, marchează doar un *moment* din lunga circulație a acestui tip curent.

Cupa din *Vases archaïques d'Histria*, fig. 47 = P. Alexandrescu, *op. cit.*, nr. 24, considerată de autor ca „fără picior”, are în realitate un picior „à peine indiqué par un léger rebord” (*Vases archaïques d'Histria*, p. 87, nr. 1) și se poate paraleliza cu o cupă descoperită în nivelul IV Mersin, sec. VIII î. e. n. (R. D. Barnett, *op. cit.*, pl. LXXX/6 și p. 99). Dar faptul că o cupă de același tip a fost descoperită și în Siphnos (*BSA*, 44, 1949, p. 47 și pl. 16/4) în context din sec. VII î. e. n. demonstrează lunga circulație în timp a acestei categorii comune. Aprecierea că această cupă „pe criterii formale, nu se poate data mult peste mijlocul sec. VII î. e. n.” (P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 56) nu ni se pare îndeajuns documentată. Tot prea îngustă ni se pare și datarea propusă pentru cupa din *Vases archaïques d'Histria*, fig. 48 : 650 — 625 î. e. n. (*ibidem*).

¹⁶ Vezi în acest sens părerea lui J. Boardman, care subliniază asemănarea cu motive de decor din sec. IV î. e. n. sau chiar mai târziu ! (*Greek archaeology on the shores of the Black Sea, Archaeological reports for 1962—1963*, p. 37, n. 11).

¹⁷ Pentru fragmentul de aryallos ascuțit, P. Alexandrescu, *op. cit.*, nr. 44 și fig. 2/4 și datat, *ibidem*, 650 — 620 î. e. n., proveniența lui ca histriană ni se pare dubioasă dacă luăm în considerare afirmația din *Vases archaïques d'Histria*, p. 23 : „La série protocorinthienne fait défaut”. (Și să nu uităm că, la data cînd se afirma aceasta, punctul de vedere cu privire la întemeierea Histriei era axat pe cronologia ridicată (*ibidem*, p. 12 și 352), așa încît un asemenea exemplar nu putea fi trecut cu vederea !) Iar despre exemplarele de la Olbia, care ar constitui, împreună cu exemplarul histrian, dovada „celui mai vechi import corinthian în Marea Neagră”, P. Alexandrescu însuși recunoaște că, piesele respective fiind achiziționate prin comerț, aportul lor în elucidarea problemei de mai sus este nul (*op. cit.*, p. 62 și n. 2).

¹⁸ Spre deosebire de noi, P. Alexandrescu a împărțit ceramica în două grupe : I) grupa 650—625 î. e. n. ; II) grupa 625—600 î. e. n. (*op. cit.*, p. 62—63).

¹⁹ *Ibidem*, p. 62.

stăruim noi înșine în demonstrarea insuficienței informative a lotului respectiv. Categoriilor ceramice examinate de P. Alexandrescu li se pot adăuga următoarele serii descoperite pe „platoul” din vestul cetății:

1) Ceramică „rodiană” A : amfore, oinochoai și farfurii (*middle wildgoat style*), databilă în ultimul sfert al secolului al VII-lea î.e.n., șapte fragmente²⁰.

2) Boluri cu păsări din faza tardivă a stilului, trei fragmente²¹.

Poziția cronologică a acestor exemplare fiind aceeași ca a categoriilor similare descoperite în cetate nu mai poate fi vorba de o anterioritate a materialului din cetate față de acela provenit de pe platou²².

Considerăm deci, spre deosebire de P. Alexandrescu²³, că aportul materialului arheologic pentru lămurirea datei întemeierii Histriei este deosebit de important. Datorită acestui material, putem afirma că, în perioada 625—600, Histria exista pe insulă și pe terenul lagunos din spațele acesteia²⁴, iar începutul acestei colonii nu poate urca mai sus de data maximă a ultimului pătrar din veacul al VII-lea î. e. n.

Izvoarele literare

După cum arătam mai sus, P. Alexandrescu acordă credit informației lui Eusebios²⁵, cu toate că încercarea episcopului arian de a sincroniza evenimentul întemeierii Histriei cu alte date din istoria universală nu este destul de convingătoare²⁶ și apare revizibilă nu numai în cazul Histriei, dar și în al altor colonii²⁷.

²⁰ *Histria*, 11, *Catalog ceramic*, nr. 1, 4, 5, 7, 8, 10, 11.

²¹ *Ibidem*, nr. 18, 19, 21.

²² *Vezi supra*, r. 5.

²³ *Op. cit.*, p. 63.

²⁴ Exemplu asemănător, Syracuse: cf. I. T. Dunbabin, *The western Greeks*, Oxford, 1948, p. 17, 48 și urm.; J. Bérard, *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'antiquité*, Paris, 1957, p. 116.

²⁵ Cronica lui Eusebios, ed. R. Helm, Berlin, 1956, p. 95 b.

²⁶ Data întemeierii Histriei se sincronizează (după Eusebios) cu al 1360-lea an de la Abraham, al 52-lea an de domnie a regelui med Deiokes, primul an de domnie a lui Ammon din Iuda, al 17-lea an de domnie al lui Tullius Hostilius, al 128-lea an de domnie a regelui macedonean Argeus, al 7-lea an de domnie a regelui lidian Ardys, al doilea an de domnie a faraonului Psammetik, și cu a 31-a olimpiadă. Ceea ce se poate verifica din aceste cronologii se rezumă, de fapt, la anii de domnie ai lui Ardys și Psammetik și la data olimpiadei a 31-a. Totuși, și această res-trinsă sincronizare întâmpină dificultăți, pentru că cea de-a 31-a olimpiadă nu stă pe același plan cronologic cu al 7-lea an de domnie a lui Ardys, ci cu al 24-lea an de domnie a lui Gyges, predecesorul acestuia, iar pentru Psammetik sincronizarea trebuie făcută nu cu al doilea, ci cu al 14-lea an de domnie a respectivului faraon pentru critica cronologiilor. (Cf. H. Strassburger, *Herodots Zeitrechnung*, *Historia*, V, 2, 1956, p. 129—161; H. Kaletsch, *Zur lydischen Chronologie Historia*, VII, 1958, p. 1—47).

Data întemeierii Histriei se sincronizează, în fond, cu cronologia lido-egipteană, sau cu olimpiada a 31-a? Căci legată de Ardys, în domnia reconsiderată a acestuia, întemeierea Histriei coboară în anul 444 î. e. n.; legată de olimpiada a 31-a din tot tabelul lui Eusebios ar rămâne numai această dată, eventual, valabilă.

²⁷ Olbia (647, după Eusebios), pentru care s-a dovedit, în funcție de cercetările arheologice că a fost întemeiată în al doilea sfert al sec. VI î. e. n. Sinope I (756, după Eusebios), dată ce nu s-a putut verifica prin săpăturile recente (vezi raportul lui I. Boyasal, *Über die ältere Funde von Sinope und die Kolonisationsfrage*, în *Türk Arheologi Dergisi*, VIII, 1958, p. 23—29). Pentru vest, din cele 17 datări propuse de Eusebios se pot menține, deocamdată, doar 5 (P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 65).

De aceea am preferat mărturia lui Pseudo-Skymnos, după care întemeierea Histriei se sincronizează nu cu o dată fixă, ci cu o serie de evenimente care s-au desfășurat pe parcursul ultimului sfert al secolului al VII-lea î. e. n. (împingerea cimmerienilor de către sciți)²⁸. Considerăm că informația lui Pseudo-Skymnos, aparent vagă, capătă consistență dacă admitem că așezarea, care a început, desigur, prin faza de emporion, și-a fixat concomitent rădăcinile pe insulă și pe continent și, alimentată cu noi afluxuri de strămutați, a evoluat rapid spre πόλις, ajungând ca în plin secol al VI-lea să se întindă pe o suprafață de circa 30 ha²⁹. Coroborarea a o serie de factori politico-economici din istoria Greciei orientale și a Pontului vestic și nordic din secolul al VII-lea î. e. n.³⁰, întărește premisele enunțate mai sus. Cronologia întemeierii Histriei, încadrată în ultimul sfert al secolului al VII-lea î. e. n., se încadrează totodată în întreg complexul de date socotite valabile pentru colonizarea grecească orientală în general, și pentru regiunea pontică, în special³¹.

SUZANA DIMITRIU

²⁸ *Geographi graeci minores*, ed. C. Müller, 1855—1861, versurile 767—772: „Histria a fost întemeiată, când armata sciților barbari a trecut în Asia, urmărind pe cimmerienii care fugeau din Bospor”, stau foarte aproape de pasagiul din Herodot I. 103: „(Κυαχares)... pe când asedia Ninive, după ce într-o ciocnire îi învinsese pe asirieni, năvăliră asupra-i o mare mulțime de sciți înarmați, în frunte cu regele lor Madyas... Sciții s-au năpustit spre Asia, alungind pe cimmerienii din Europa” (traducerea A. Piatkovski-F. Vant-Ștef., București, 1961). Există deci secvența: 1) asediul Ninivei; 2) invazia scitică. Or, dacă s-a admis, în funcție de tabletele asiriene, ca dată a asediului Ninivei anul 624 î. e. n. (cf. B. N. Grakov, *Каменское городище на Днепре*, în *МИА*, 36, p. 13), invazia scitică a avut loc într-un moment posterior acestei date și nu mai putem fi de părerea lui P. Alexandrescu, care plasează invazia scitică între anii 633 — 624 î. e. n. (*op. cit.*, p. 64).

Dar chiar data propusă de P. Alexandrescu însă se coroborează cu cel mai vechi material arheologic (ceramic) de la Histria, *descoperit în stral*. (Pentru confuzia pe care o pot produce în datări loturi de materiale fără „stare civilă” limpede, vezi Fr. Villard, *La Céramique grecque de Marseille*, Paris, 1960, p. 75).

²⁹ Întinderea nu pare exagerată dacă ne gândim la suprafețele ocupate de alte colonii: Pitecussii, 46 km²: cf. J. Bérard, *op. cit.*, p. 114; Kaulonia, care nu conta ca una din marile așezări, îngloba circa 46,75 ha: cf. J. T. Dunbabin, *op. cit.*, p. 85 și n. 5; Megara Hyblaea. 50 ha: cf. J. Bérard *op. cit.*, p. 114.

³⁰ Vezi, în acest sens, considerațiile lui Em. Condurachi, *Histria*, I, p. 13—17; S. Dimitriu et I. Coja, *art. cit.*, p. 77—78.

³¹ Pentru cronologiile respective, vezi în special R. M. Cook, *Ionia and Greece in the eighth and seventh century*, în *JHS*, 66, 1946, p. 76 și urm.; C. Roebuck, *Ionian trade and colonisation*, New York, 1959, p. 119—122.

СНОВА К ВОПРОСУ ОБ ОСНОВАНИИ ИСТРИИ

РЕЗЮМЕ

Автор отвечает на статью П. Александреску *Autour de la date de fondation d'Histria*, опубликованную в *Studii clasice*, 4, 1962, стр. 49—69. Автор считает, что древнейший керамический материал, «родосский», аттический и восточно-греческий, нельзя датировать периодом, предшествующим последней четверти VII в. до н.э.; таким образом подтверждается датировка, основанная на толковании источника *Псевдо-Скимна*, стихи 768—772.

TOUJOURS SUR LA DATE DE LA FONDATION D'HISTRIA

RÉSUMÉ

Cette note constitue une réponse à l'article de P. Alexandrescu, *Autour de la date de fondation d'Histria*, publié dans *Studii Clasice*, 4, 1962, p. 49—69. L'auteur de la note est d'avis que la plus ancienne céramique « rhodienne », grecque orientale et attique ne peut pas être datée plus haut que le dernier quart du VIIe siècle av.n.ère, datation qui confirme celle qui résulte de l'interprétation de Pseudo-Skymnos.
